

ΝΕΑ ΕΣΤΙΑ

Διευθυντής: ΠΕΤΡΟΣ ΧΑΡΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΕΙΚΟΣΤΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

ΙΟΥΛΙΟΣ — ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ

1938

ΙΩΑΝΝΗΣ Δ. ΚΟΛΛΑΡΟΣ & ΣΙΑ Α. Ε.
ΒΙΒΛΙΟΠΩΛΕΙΟΝ ΤΗΣ «ΕΣΤΙΑΣ»
46 — ΟΔΟΣ ΣΤΑΔΙΟΥ — 46
ΑΘΗΝΑΙ

ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2008

ΣΟΛΩΜΙΚΑ - Β' *

Οι σχέσεις Σολωμού και Θωμαζαίου στην Κέρκυρα. — "Ότι οι σχέσεις του Σολωμού και του Θωμαζαίου ήταν πολύ φιλικές και στενότητες, τα γνωρίζουμε από διάφορες μαρτυρίες. Μια ακόμη μαρτυρία για τις προσωπικές σχέσεις μεταξύ των δύο αυτών ανδρών, κατά τα χρόνια της εξορίας του Θωμαζαίου στην Κέρκυρα, μάς παρέχει ο Σπυρίδων Άρτάλε, παιδί της Έλληνίδας γυναίκας του Δαλματού φιλέλληνας απ' τον πρώτο άντρα της⁽¹⁾.

Ο Σπυρίδων Άρτάλε δημοσίευσε σε μια σειρά άρθρων, που έπειτα τα συγκέντρωσε σ' ένα μικρό τόμο, μερικές προσωπικές του αναμνήσεις από το θετό του πατέρα Θωμαζαίο⁽²⁾. Σ' αυτό το βιβλιαράκι, μιλώντας για τις συναναστροφές του Θωμαζαίου στην Κέρκυρα, γράφει τα εξής: «Μεταξύ των προσωπικοτήτων του τόπου, που βρίσκονταν σε σχέσεις με το Θωμαζαίο, πρέπει να αναφέρω τον διακεκριμένο Κερκυραίο λογοτέχνη Ανδρέα Μουστοξύδη, τον ποιητή κόμητα Σολωμό και τον πρόξενο της Ελλάδος Ιππότη Παπιολάκη»⁽³⁾.

Βλέπουμε λοιπόν και απ' αυτή τη μαρτυρία ότι κατά την παραμονή του στην Κέρκυρα, ο Θωμαζαίος έβλεπε τακτικά το Σολωμό, με τον οποίο συζητούσε διάφορα φιλολογικά θέματα. Αυτή δε ή φιλία εξακολούθησε και μετά την αναχώρησι του Θωμαζαίου απ' την Κέρκυρα, και ξέρουμε πόσο ο έθνικός μας ποιητής είχε βοηθήσει το Δαλματό λόγιο στην συγκέντρωσι του υλικού που του χρησίμευσε για την έκδοσι της συλλογής του δημοτικών ελληνικών τραγουδιών.

* *

Μια κρίσι του Μαρκορά για το Σολωμό.— Είναι γνωστός ο θαυμασμός και

(*) Τα «Σολωμικά—Α'» βλέπε στο προηγούμενο τεύχος.

(1) Σχετικά με τη γνώμη του Σολωμού για το γάμο του Θωμαζαίου βλέπε στο προηγούμενο, σελ. 1525.

(2) Niccolò Tommaseo, Ricordi personali di Spiridione Artale. II ediz. Roma, edizioni Cosmopoli, 1930.

(3) Βλ. σελ. 20. Αναδημοσιεύουμε εδώ το σχετικό απόσπασμα όπως έχει στο Ιταλικό πρωτότυπο: «Tra i personaggi del luogo, più in relazione con Tommaseo, devo ricordare l'illustre letterato corcirese An-

drèa Mustoxidi, il poeta conte Solomòs ed il console di Grecia cav. Papiolaki». (1) Για τον Κάννα και τις σχετικές με τη νεοελληνική λογοτεχνία μελέτες του βλ. το άρθρο μου: «Μαρκοράς και Κάννα» στη «Νέα Έστια», τεύχος 257, 1 Σεπτεμβρίου 1937.

(2) Πρόκειται για τη μελέτη του Κάννα: «Dionisio Solomòs» (discorso), ανάτυπον από την Έπιτηρίδα του Πανεπιστημίου της Παβίας, 1896.

(3) Το γράμμα στο Ιταλικό πρωτότυπο δημοσιεύτηκε στα «Scritti letterari di Giovanni Canina con una introduzione sulla vita e sulle opere dell'Autore scritta da Carlo Pascal ed un discorso funebre di E. Comello». Casale Monferrato. Stabilimento tipografico Ditta C. Cassone, 1919, σελ. 404-405. Μετάφραση δ-λοκλήρου του γράμματος με σχετικές πληροφορίες βλ. στο προαναφερθέν άρθρο μου «Μαρκοράς και Κάννα».

ή άφοσίωσι του Μαρκορά προς το Σολωμό. Δέν παρέλειψε εύκαιρία για να δείξη ή να γράψη πόσο μεγάλη ήταν ή έκτίμησι και ή αγάπη που έτρεφε προς τον ιδρυτή της νέας Έπιτανησιακής Σχολής. Μια πολύτιμη μαρτυρία βρίσκεται και σ' ένα γράμμα που ο Μαρκοράς έστειλε απ' την Κέρκυρα στις 12 Ιανουαρίου 1897 προς τον καθηγητή του Πανεπιστημίου της Παβίας και γνωστό μελετητή του Σολωμού Ιωάννη Κάννα⁽¹⁾. Ο τελευταίος αυτός είχε έκδώσει σε τεύχος τον έναρκτήριο λόγο του στο Πανεπιστήμιο κατά το ακαδημαϊκό έτος 1896-1897, που τον είχε αφιερώσει άκριβώς στο έργο του Σολωμού⁽²⁾. Ένα αντίτυπο του λόγου του ο Κάννα έστειλε και στο Γεράσιμο Μαρκορά, που λαβαίνοντάς το, έγραψε άμέσως στον Κάννα για να τον εύχαριστήση και έπωφελήθηκε της εύκαιρίας για να έκφραση και πάλι το θαυμασμό, την εύγνωμοσύνη και την άφοσίωσί του προς τον ποιητή του «Υμνου εις την Έλευθερίαν».

Αναδημοσιεύουμε σε μετάφρασι το μέρος απ' το γράμμα του Μαρκορά που αναφέρεται στο Σολωμό⁽³⁾: «Αξιότιμε κύριε Καθηγητά. Ο έναρκτήριος λόγος Σας για το Διονύσιο Σολωμό, που είχατε την καλωσύνη να μου στείλετε, θα διαβασθῆ με άφραστη χαρά από όσους Έλληνες δέν άγνωούν την Ιταλική γλώσσα. Θα εύρουν σ' αυτόν δίκαιες κρίσεις για το έργο του μεγαλυτέρου τους ποιητού, που από μερικούς δέν έκτιμήθηκε άρκετά, για τις αντί-

—

drea Mustoxidi, il poeta conte Solomòs ed il console di Grecia cav. Papiolaki».

(1) Για τον Κάννα και τις σχετικές με τη νεοελληνική λογοτεχνία μελέτες του βλ. το άρθρο μου: «Μαρκοράς και Κάννα» στη «Νέα Έστια», τεύχος 257, 1 Σεπτεμβρίου 1937.

(2) Πρόκειται για τη μελέτη του Κάννα: «Dionisio Solomòs» (discorso), ανάτυπον από την Έπιτηρίδα του Πανεπιστημίου της Παβίας, 1896.

(3) Το γράμμα στο Ιταλικό πρωτότυπο δημοσιεύτηκε στα «Scritti letterari di Giovanni Canina con una introduzione sulla vita e sulle opere dell'Autore scritta da Carlo Pascal ed un discorso funebre di E. Comello». Casale Monferrato. Stabilimento tipografico Ditta C. Cassone, 1919, σελ. 404-405. Μετάφραση δ-λοκλήρου του γράμματος με σχετικές πληροφορίες βλ. στο προαναφερθέν άρθρο μου «Μαρκοράς και Κάννα».

θετες ιδέες στο ζήτημα της γλώσσας, που δυστυχώς συνεχίζονται ακόμη, αν και οι οπαδοί της δημοτικής αυξάνουν ημέρα με την ημέρα. 'Αλλ' εάν η μελέτη Σας είναι άρεστή στον καθένα, φαντασθήτε, κύριε Καθηγητά, με ποιά ψυχική διάθεση διαβάστηκε και ξαναδιαβάστηκε από μένα, ο οποίος, νεώτατος ακόμη, κηρύχθηκα βαθύτατος θαυμαστής εκείνου, που κατώρθωσε μεταξύ των άλλων, να ανυψώσει την δημοτική μας σε αξία τέχνης και να την καταστήσει έρμηνευτική ύψηλων και ευγενικών ιδεών, εκείνου που με έτίμησε με την αγάπη του, εκείνου τέλος που μου έχρησίμευσε ως οδηγός στο δύσκολο δρόμο, που ο ίδιος είχε τόσο λαμπρά διανύσει. Είμαι πολύ μακριά από το να είμαι άξιος μαθητής τέτοιου άνδρος, έχω όμως κοινή με εκείνον την άφοσίωσι και την εύγνωμοσύνη προς την φιλότατη 'Ιταλία, όπου έσυμπλήρωσα ένα μέρος των σπουδών μου και που πρό όλίγων χρόνων επέθύμησα να ξαναϊδω, και την ξανανείδα βαθειά συγκινημένος, θά μπορούσα να πω σαν έξορισμένος που γυρίζει μετά πολλά χρόνια στην πατρίδα του. Και ακριβώς απ' αυτήν την 'Ιταλία και από την πόλιν εκείνη όπου ο Δάσκαλός μου υπήρξε μαθητής, προέρχεται ο σοφός και ένθερμος λόγος Σας. Ευχαριστώ, χίλιες φορές ευχαριστώ, γιατί με έθεωρήσατε άξιον να τον λάβω ως δώρο...»

'Εκτός απ' τις κρίσεις του για το Σολωμό, σ' αυτό το γράμμα ο Μαρκοράς εκφράζει, καθώς βλέπουμε, και διάφορες ιδέες του για το γλωσσικό ζήτημα και τους σχετικούς άγώνες της εποχής.

* * *

'Ο Σολωμός σ' ένα γράμμα του Ρενιέρη στο Θωμαζαίο.— Είναι γνωστό ότι ο Θωμαζαίος, θαυμαστής των δημοτικών μας τραγουδιών, έδημοσίευσε μιá σχετική συλλογή σε Ιταλική μετάφρασι στα 1842⁽¹⁾. Για τή συγκέντρωσι των τραγουδιών αυτών ζήτησε τή βοήθεια και διαφόρων γνωστών του 'Ελλήνων ή και ξένων⁽²⁾. Μεταξύ των άλλων κατέφυγε και στον Ρενιέρη, παλιό του φίλο, που εύχαρίστως του έστειλε ό,τι πρωτότυπο μπόρεσε να συλλέξη. Στην άλληλογραφία τους, τόσο ο Θωμαζαίος όσο και ο Ρενιέρης δέν παραλείπουν να εκφράσουν πολλές φορές το θαυμασμό και την αγάπη τους προς τή λαϊκή μουσα. 'Ετσι, σ' ένα του γράμμα, ο Ρενιέρης, εκθειάζοντας τά δημοτικά τραγούδια, γράφει στις 16 Δεκεμβρίου 1842 προς το Θωμα-

ζαίο⁽³⁾, που του είχε στείλει ένα μέρος απ' τή συλλογή του: «Περιμένω με άνυπομονησία τή συνέχεια των έλληνικών τραγουδιών και την εισαγωγή. Σεις, που εισαστε θαυμαστής και λάτρης του λαού, σεις μόνο μπορούσατε να καταλάβετε και να έρμηνεύσετε τους πόνους και τις χαρές του έλληνικού λαού. "Αν υπάρχουν μερικοί που δέν τους άρεσε το βιβλίο σας, αυτό σημαίνει ότι έχασαν το αίσθημα του πραγματικού ωραίου. Και υπάρχουν πολλοί άμουσοι, και όχι ο φτωχός λαός. Καθώς το άνθος του Ευαγγελίου, στη λαμπρή θεά του όποιου ο Σολομών θά μπορούσε να αισθανθή φθόνο, έτσι μερικά απ' τα τραγούδια που σεις συλλέξατε είναι τέτοιας αξίας, ώστε και οι μεγαλύτεροι ποιητάι θά ήταν γι' αυτά υπερέφανοι. 'Ο πιο μεγάλος ποιητής της νέας 'Ελλάδος δέν είναι ως τώρα ούτε ο Σολωμός ούτε ο Σούτσος: είναι ο έλληνικός λαός»⁽⁴⁾. Φυσικά, μ' αυτά τά λόγια ο Ρενιέρης δέν ήθελε να υποβιβάσει την αξία του Σολωμού, για τον όποιο, καθώς και ο Θωμαζαίος, έτρεφε βαθειά εκτίμησι, αλλά μονάχα να δείξη το μεγάλο θαυμασμό και την εκτίμησι που είχε για τά δημοτικά μας τραγούδια και για τή λαϊκή μουσα.

* * *

'Η φράσις «*Ti saluta D. Santo*» του Σολωμού.— Είναι γνωστό ότι σ' ένα Ιταλό-γλωσσο γράμμα που ο Σολωμός έγραψε στη μητέρα του από την Κρεμόνα στις 4 Νοεμβρίου 1815, και που δημοσίευσε ο Κομούτος στο πανηγυρικό τεύχος για την εκατονταετηρίδα από τής γεννήσεως του ποιητού, υπάρχει ένα ύστερόγραφο, όπου ο Σολωμός καταλήγει με τις Ιταλικές λέξεις «*Ti saluta D. Santo*». 'Η φράσις αυτή έδωσε άφορμή σε διάφορες έρμηνείες, γιατί μερικοί μετέφρασαν το «*D. Santo*» ως «*Διονύσιος ο Άγιος*», και με βάση αυτή την έρμηνεία διάφορες παραδοξολογίες ειπώθηκαν για το παράξενο αυτό επίθετο «*άγιος*», που ο Σολωμός απέδιδε δήθεν στον έαυτό του.

'Η λύσις ότι αντί «*Santo*» πρέπει να άναγνωσθή «*Suo*» δέν είναι ικανοποιητική, καθώς άλλοτε είχαμε την εύκαιρία να άποδείξουμε⁽⁵⁾.

(1) Το γράμμα, ανέκδοτο, βρίσκεται με πολλά άλλα γράμματα, επίσης ανέκδοτα, του Ρενιέρη στη Βιβλιοθήκη της Φλωρεντίας, Ραεσο 131.

(2) Υπογραμμίζω έγώ. Στο Ιταλικό πρωτότυπο ο Ρενιέρης γράφει άτολεξει τά εξής: «*Il più grande poeta della Grecia moderna non è finora né il Solomòs né il Suzzo: è il popolo greco.*»

(3) Διάφοροι άσχολήθηκαν με τή σημασία του ύστερογράφου του Σολωμού «*Ti saluta D. Santo*». Άναφέρω έδώ μονάχα τή μελέτη του Μωραΐτη: «*Ο ποιητής Σολωμός και το έργον του από ψυχολογικής άπόψεως*» για τά παράξενα συμπεράσματα που καταλήγει. Βλ. επίσης «*Σολωμικά Σημειώματα*» του Ν. Τωμαδάκη στην «*Ιόνιο Άνθολογία*», 1934, τεύχος 84 - 86, σελ. 98 - 100, και το δικό μου άρθρο: «*Σολωμικά Σημειώματα*» στην «*Ιόνιο Άνθολογία*», 1934, τεύχος 90 - 92, σελ. 199 - 200.

(1) Ν. Tommaseo: «*Canti popolari greci*», Venezia, Tasso, 1842.

(2) Βλ. σχετικά το άρθρο μου «*Θωμαζαίος και Φωριέλ, ανέκδοτη άλληλογραφία για τά δημοτικά μας τραγούδια*», στη «*Νέα Έστία*», 1 Σεπτεμβρίου 1938.

Ἡ ὀρθὴ καὶ μόνη λογικὴ λύσις τοῦ προβλήματος—ἂν βεβαίως δὲν ὑπάρχει κανένα λάθος στὴν ἀνάγνωσι τοῦ χειρογράφου—εἶναι ἐκείνη πού ἐπρότεινε ὁ Ν. Λευθεριώτης σ' ἓνα γράμμα του στὴν «Ἴόνιο Ἀνθολογία» (1). Ἀναφέροντας ὅτι στὴν Κρεμόνα ὁ Σολωμὸς δὲ βρισκόταν μόνος, ἀλλ' εἶχε σιμά του καὶ τὸν ἀγαπημένο του δάσκαλο, τὸν Ἀββᾶ Santo Rossi, στὸν ὁποῖο τὸν εἶχε ἐμπιστευθῆ ὁ ἐπίτροπός του Μεσαλαῶς, παρατηρεῖ πολὺ λογικὰ ὅτι ὁ χαιρετισμὸς αὐτὸς πού βρίσκεται στὸ γράμμα τοῦ Σολωμοῦ πρὸς τὴ μητέρα του πρέπει νὰ διαβασθῆ: «Ti saluta Don (καὶ ὄχι Διονύσιος) Santo», δηλαδῆ: «Σὲ χαιρετᾷ ὁ Δὸν (τίτλος ἰταλικὸς γιὰ τοὺς ἱερεῖς) Σάντο».

Ἡ ἐξήγησις αὐτὴ εἶναι πολὺ πειστικὴ, ἀφοῦ, καθὼς εἶναι γνωστὸ, ὁ ἱερωμένος αὐτὸς δάσκαλος τοῦ Σολωμοῦ εἶχε ζήσει ἀρκετὰ χρόνια στὴ Ζάκυνθο καὶ γνώριζε τὴ μητέρα τοῦ ποιητοῦ, καὶ ἐπομένως ἦταν φυσικὸ νὰ τῆς στέλνῃ τοὺς χαιρετισμοὺς του. Ἐξ ἄλλου ἡ γραφὴ «D» ἀντὶ «Don» εἶναι πολὺ συνηθισμένη στὴν ἰταλικὴ γλῶσσα.

Ἡ λύσις λοιπὸν τοῦ Λευθεριώτη εἶναι ἡ πιὸ λογικὴ καὶ μπορεῖ νὰ διαλύσῃ ὅλες τὶς εἰκασίαι καὶ τὰ παράδοξα συμπεράσματα γιὰ τὸ χαρακτήρα τοῦ Σολωμοῦ. Ὁ Διονύσιος Σολωμὸς δὲν ἀπέδιδε στὸν ἑαυτὸ του τὸν τίτλο τοῦ «Ἀγίου», ἀλλὰ ἀπλούστατα ἔστειλε στὴ μητέρα του τὰ χαιρετίσματα ἑνὸς οἰκογενειακοῦ φίλου.

***

Ἡ γλῶσσα τοῦ Σολωμοῦ.—Πολλὰ γράφηκε ὡς τὰ σήμερα γιὰ τὶς γλωσσικὰς ἰδέαι τοῦ ἔθνικοῦ μας ποιητοῦ καὶ γιὰ τὸ γλωσσικὸ σύστημα πού ἀκολούθησε. Εἶναι ὅμως γενικότητες καὶ ἐντυπώσεις ἀόριστοι, χωρὶς βαθειὰ ἐξέτασι τοῦ ζητήματος. Μιὰ ἱκανοποιητικὴ μελέτη τῆς γλώσσας τοῦ Σολωμοῦ δὲν ἔχει γίνει ἀκόμη. Καὶ ὅμως θάταν πολὺ ὠφέλιμη, γιατί θὰ μᾶς ἐπέτρεπε θετικὰ πιά νὰ μιλήσουμε γιὰ τὸ γλωσσικὸ τοῦ ἰδίωμα. Θάπρεπε δηλαδῆ νὰ μελετηθῆ ὁ Σολωμὸς ἐν σχέσει μετὰ τὴ δημοτικὴ μας ποιησὶ, μετὰ τοὺς ἄλλους δημοτικιστὰς καὶ μετὰ τὰ μεσαιωνικὰ ἔργα, ἰδίᾳ τῆς κρητικῆς σχολῆς, πού φαίνεται ὅτι δὲν τ' ἀγνοοῦσε ὁ ἔθνικός μας ποιητής. Πράγματι, στὸν περίφημο γιὰ τὴ γλῶσσα «Διάλογό» του, ὁ Σολωμὸς ἀναφέρει μερικὰ ὀνόματα πού μποροῦν νὰ χρησιμεύσουν γιὰ καθοδήγησι. Βάνοντας τὸν Ποιητὴ νὰ ὑπερασπίσῃ ἐκείνους πού μεταχειρίζονται τὴ δημοτικὴ, ὑποστηρίζει ὅτι δὲν ἦταν ἀγράμματοι, οὔτε ἀγνοοῦσαν τὴν καθαρεύουσα, καὶ φέρνει γιὰ παράδειγμα τὸ Χριστόπουλο: «Ἦταν καὶ ὁ Χριστόπουλος—λέει—ὁπὸ εἶναι κάθε ἄλλο παρά ἄμα.

(1) Γὸ γράμμα τοῦ Λευθεριώτη δημοσιεύτηκε στὴν «Ἴόνιο Ἀνθολογία», 1933, τεύχος 93 - 93, σελ. 95.

θέστατος, γράφει μετὰ τὰς λέξεις αὐτῶν» (δηλ. τῶν ἀπλῶν ἀνθρώπων). Καὶ παρακάτω: «Καὶ αὐτὰς οἱ λέξεις εἶναι οἱ ἴδιαι, μετὰ τὰς ὁποῖαις βρίσκεις γραμμὴν τὴ Βοσκοπούλα, ποίημα ὁπὸ δὲν εἶναι γυναῖκα νὰ μὴ γνωρίζῃ καὶ ἔχει στὴ ράχη του χρόνους διακοσίους. Εἶδαμε τὰ κλέφτικα τυπωμένα, καὶ γνωρίζουμε καὶ ἄλλα ἀπ' αὐτὰ καὶ ἐπαρητήρησαμε πὼς δὲν ἔχουν μία λέξι πού νὰ μὴ σώζεται στὴ Ζάκυνθο.»

Σ' αὐτὰς τὶς λίγες γραμμὰς λοιπὸν ὁ Σολωμὸς ἀναφέρει τὸ Χριστόπουλο, τὴ Βοσκοπούλα, τὰ δημοτικὰ τραγούδια. Εἶναι φυσικὸ πὼς τὰ γνώριζε, τὰ εἶχε διαβάσει ὅλα αὐτὰ, καὶ πολλὰ ἄλλα πού δὲν θεώρησε ἀναγκαῖο νὰ ἀναφέρῃ. Ἦταν ἐπόμενον ἀκριβῶς ἀπ' τὰ κείμενα αὐτὰ νὰ διαμορφώσῃ τὸ γλωσσικὸ τοῦ ἰδίωμα, πού βλέπουμε νὰ ἐξελισσεται σιγὰ - σιγὰ στὰ ἔργα του. Εἶναι ἀναγκαῖο τώρα νὰ ἐρωτήσουμε ποιὰς ἑλληνικὰς πηγὰς μελέτησε ὁ Σολωμὸς καὶ τί ἐπίδρασι κάθε μιὰ ἀπ' αὐτὰς ἐξήσκησε πάνω στὸ ἔργο καὶ στὴ γλῶσσα τοῦ μεγάλου μας ποιητοῦ. Ἡ ἔρευνα βέβαια δὲν εἶναι εὐκόλη, θάχε ὅμως ἐξαιρετικὸ ἐνδιαφέρον καὶ χρησιμότητα.

***

Ἐνα ταξίδι τοῦ Σολωμοῦ στὴ Ζάκυνθο στὰ 1836.—Φεύγοντας τὸ Νοέμβριον τοῦ 1828 ἀπ' τὴ Ζάκυνθο γιὰ τὴν Κέρκυρα, ὁ Σολωμὸς δὲ λησμόνησε τὴ γενέτειρά του. Ἀντιθέτως, πάντα στὸ νοῦ του τὴν εἶχε. Ὁ ἴδιος ἔλεγε, ὅτι ἂν καὶ βρισκόταν στὴν Κέρκυρα, ἐξακολουθοῦσε ὅμως νὰ ζῆ νοερῶς στὴ Ζάκυνθο. Ἡ προσήλωσί του αὐτὴ στὸ ἀγαπημένο του νησί, ἦταν φυσικὸ νὰ τὸν σπρώχνῃ νὰ ξαναγυρίσῃ κάποτε. Καὶ πράγματι, ἓνα ταξιδάκι στὴ Ζάκυνθο ὁ Σολωμὸς ἐπεχείρησε ὀκτὼ χρόνια μετὰ τὴν ἀναχώρησί του, δηλ. στὰ 1836. Ἡ πληροφορία εἶχε μείνει ὅλως διόλου ἀγνωστὴ, καὶ μονάχα μιὰ σελίδα ἀπ' τὶς περιγραφὰς ἀπὸ ἓνα ταξίδι τοῦ πολωνοῦ ποιητοῦ Σλοβάσκι (1) μᾶς τὴν ἀπεκάλυψε. Ὁ Σλοβάσκι ἔτυχε νὰ ταξιδεύῃ ἀκριβῶς μετὰ τὸ ἴδιο πλοῖο, κι' ἔτσι περιγράφει μερικὰς ἐντυπώσεις του (2) γιὰ τὸ Σολωμό, πού τὸν εἶχε—φαίνεται—ἀπὸ πρῶτα ἀκουστὰ καὶ πού τώρα τοῦ δίνονταν ἡ εὐκαιρία νὰ πλησιάσῃ. Τὶς ἐντυπώσεις αὐτὰς ἐδημοσίευσεν ἐλληνικῆ μεταφρασί στὴν «Ἴόνιο Ἀνθολογία» (3). Ἀπὸ μερικὰς ἄλλαις ἔρευναι τοῦ

(1) Γιὰ τὸ Σλοβάσκι καὶ τὶς σχετικὰς μετὰ τὸ Σολωμό πληροφορίας βλ. τὸ ἄρθρο μου «Πῶς εἶδε τὸ Σολωμό ὁ Ἰούλιος Slowacki», στὴν «Ἴόνιο Ἀνθολογία», 1936, τεύχος 110 - 112, σελ. 79 ἐπ.

(2) J. Slowacki: «Podróż do ziemi świętej z Neapolu» («Ταξίδι στοὺς Ἁγίους Τόπους ἀπ' τὴ Νεάπολι»), βλ. ἔκδοσιν J. Kleiner: «Dzieła Wszystkie», Leopoli, 1929.

(3) Βλ. τὸ προαναφερθέν ἄρθρο μου «Πῶς εἶδε τὸ Σολωμό ὁ Ἰούλιος Slowacki» στὴν «Ἴόνιο Ἀνθολογία», 1936, τεύχος 110 - 112, σελ. 79 ἐπ.

καθηγητοῦ Maver⁽¹⁾ μπορούμε με ἀκρίβεια νὰ ὀρίσουμε ὅτι τὸ ταξίδι αὐτὸ ἔγινε μετὰ τὸ πλοῖο «Ἐπτάνησος», ποῦ ἔκανε δυὸ φορές τὸ μῆνα τὸ δρομολόγιο τῶν Ἰονίων Νήσων. Ὁ Σολωμὸς ξεκίνησε ἀπ' τὴν Κέρκυρα στὶς 8 Σεπτεμβρίου 1836 κι' ἐπομέ-

(1) G. Maver : «Slowacki - Σολωμὸς», στὴν «Ἰόνια Λιθολογία», 1937, τεῦχος 117 - 119, σελ. 33 ἐπ.

νως τὴν ἄλλη μέρα — ἂν λάβουμε ὑπ' ὄψιν τὴν τότε βραδύτητα τῶν πλοίων — ἔφθασε στὴ Ζάκυνθο.

Πόσον καιρὸ ὅμως ἔμεινε στὸ νησί του ; Εἶναι ἀγνωστο. Γιά νὰ μπορέση κανεὶς νὰ τὸ ὀρίση, θάπρεπε νὰ ἐξετάσῃ τὰ ἀρχεῖα τῶν ἀτμοπλοϊκῶν ἐταιρειῶν τῆς ἐποχῆς, πράγμα βέβαια δύσκολο, ἐκτὸς πᾶν ἂν καμμιά ἄλλη πηγὴ ἔλθῃ νὰ μᾶς βοηθήσῃ.

ΓΕΩΡΓΙΟΣ ΖΩΡΑΣ

ΟΜΗΡΙΚΟΙ ΠΑΤΕΡΕΣ

Πατέρες, ποὺ ὁ πατέρας ὁ ποιητῆς
σᾶς εἶδε μετὰ ἄλλα μάτια, πῶς μεγάλα,
τῆς ψυχῆς, ποὺ στηλώνονται, ἀγρυπνοῦν,
σὲ σκέψεις ἄλλες καὶ σ' ὀράματα ἄλλα,

Πηλέα, Λαέρτη, Πρίαμε . . . , κι' ἐσεῖς
οἱ ἀνώνυμοι, στὰ τρίσβαθα τοῦ χρόνου,
ἱστορημένοι κι' ἀνιστόρητοι, ἀκριβοὶ
στὸ ἀκατάλυτο νόημα τοῦ πόνου,

σὲ κάποιαν Ἰλιάδα ἀλλοτινὴ,
σὲ μιὰν Ὀδύσσεια ποὺ δὲν εἶν' γραμμένη,
ζωντανεύετε ἀμίλητοι, στεγνοί,
μετὰ τὴ δική σας τὴ ζωὴ, τὴν ὠρισμένη.

Ἄ, δὲν ὑπάρχετε στὸ μῦθο μόνο ἐσεῖς :
σάν Ἰσκιοὶ ἀναστημένοι τριγυρνᾶτε
στὴ γῆ τὴν τωρινή, τὴν αὐριανή,
καὶ σάν ιδέες, ἔρχεστε καὶ πᾶτε.

Ἡρωες ἐσεῖς, μετὰ πάθη σιωπηλά,
ἀπόκληροὶ ἅγιοι, πρόσωπα σκυμένα,
πῶς φέρνετε στὴ μνήμη ἀλαργινὸν
τὸν ἕνα τὸν πατέρα, πρὸς ἐμένα.

Τὸν πατέρα τὸν ἕνα. Δημιουργὸ
τῆς μοίρας τῆς δικῆς του καὶ τῶν ἄλλων.
Στὴν ἱστορία τῶν ἀνθρώπων καὶ τῶν λαῶν,
σύμβολο τῆς εἰρήνης καὶ τῶν σάλων.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ ΞΥΔΗΣ

